

İslâm Medeniyeti Araştırmaları Siyaseti Yeniden Düşünmek Dizisi

İstanbul: Klasik, 2010-2012

Muhammed Usame ONUŞ

Marmara Üniversitesi (İstanbul)

İslam medeniyetini anlamaya yönelik akademik çalışmalar gündemden güne artış göstermektedir. Bu çalışmalar farklı açılardan bu amaca katkı sağlıyor olmakla beraber İslam medeniyetinin tarih boyunca geçirmiş olduğu evreleri bütün bölgeleri göz önünde bulundurarak bütüncül bir bakış açısıyla inceleyen çalışmaların eksikliği hâlâ hissedilmektedir. Klasik yayınları bu eksikliği giderme hedefiyle Eyyüp Said Kaya ve Hızır Murat Köse'nin editörlüğündeki *İslâm Medeniyeti Araştırmaları* adlı yeni yayın dizisini hayata geçirdi. Bu yayın dizisi yukarıda ifade edilen eksikliği gidermenin yanında "gerek Müslümanların kendi dünyalarını tartışmak için ihdas ettiği problem alanlarına, gerekse İslâm medeniyetinin diğer medeniyetlerle mukayesesi sonucunda ortaya çıkan soru ve bakış açılarına yer verme"yi de amaç olarak benimsemiş ve nihai hedefini de "İslâm medeniyetini idrâkin anahtarı olan İslâm ilimlerine ait meseleleri Müslümanların entelektüel gündeminin esaslı unsurları olarak yeniden kazanma" şeklinde belirlemiştir. Bu amaç doğrultusunda beş alt-diziden oluşturulan yayın dizisi içerisinde yer alan alt-dizilerden biri Özgür Kavak editörlüğündeki *Siyaseti Yeniden Düşünmek* dizisidir.

İslam siyaset düşüncesi hak ettiği ilgiyi görememiş, ihmâl edilmiş bir alandır. Daha ziyade oryantalist araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalarla gündeme gelen hatta daha doğru bir ifadeyle, orijinal bir İslam siya-

set düşüncesinin varlık bulmadığını ispatlamaya çalışmak suretiyle, gündeme alınmaması gerektiği ima edilen bir alan olmuştur. Oryantalistlerin, çalışmalarında varmış oldukları bu sonuç, üzerine çalışmış oldukları bu alanı yanlış ve çoğunlukla hatalı bir bakış açısıyla değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim oryantalistler çalışmalarında Avrupa'nın yaşamış olduğu tarihî tecrübeyi genelleştirerek oluşturdukları bakış açısını İslam tarihine uygulamaya çalışmışlardır. Bu da yanlış sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde Avrupa'daki tecrübenin meydana getirdiği disiplinler ayrışmanın sonucu olan sınırlar ile aynı tip bir ayrışmanın bulunmadığı bir medeniyetin unsurlarını araştırmak da yanlış sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.¹ Bu alanla alakalı diğer bir eksiklik ise İslam siyaset düşüncesinin konularını ilgilendiren birikimin hâlâ ortaya çıkarılmamış olmasıdır. *Siyaseti Yeniden Düşünmek* alt-dizisi, var olan birikimi ihya etmek suretiyle eksikleri tamamlama ve daha doğru bir bakış açısıyla bu birikimi değerlendirme iddiasıyla yayın hayatına başlamıştır. Alt-dizi, hedeflerine ulaşabilmek adına telif, çeviri ve edisyon kitaplarla beraber metin neşrini de kapsamına dâhil etmiştir.

Siyaseti Yeniden Düşünmek alt-dizisi ilk yayını 2010 yılında Bedreddin İbn Cemâa'nın (733/1333) *Tahrîrû'l-ahkâm fi tedbiri ehli'l-İslam* isimli kitabının çevirisiyle yapmıştır. *Adl'e Boyun Eğmek: Ehl-i İslam'ın Yönetimi İçin Hükümler* adıyla yayınlanan kitap, dizi editörü Özgür Kavak tarafından tercüme edilmiştir. Mütercim tarafından yazılmış bir girişle beraber müellifin mukaddimesi ve toplam on yedi bölümden oluşan kitap, bir süre kadilkudatlık görevinde bulunan İbn Cemâa'nın fikhî bakış açısıyla kendi dönemindeki olayları yönlendirme çabası açısından ehemmiyet arz etmektedir.

Mütercimin yazmış olduğu girişte ilk olarak genel hatlarıyla İslam siyaset düşüncesi hakkında bilgi verilmiş, bu çerçevede hükümler, Hz. Peygamber'in aynı zamanda siyasi lider olması ve halifenin seçimi gibi hususlar zikredilmiştir. Bu kapsamda Şia'nın Hz. Âli'nin halifeliğinin nass ile sabit olduğu ve imâmetin nass ile belirlendiği yönündeki görüşlerinin etkileri üzerinde durulmuştur. Böylece siyaset konularının kelâm zemininde nasıl işlendiği zikredilmiş ve daha sonra genel hatlarıyla farklı ilim dallarının bakış açılarıyla siyasetin nasıl ele alındığı ifade edilmiştir. Ardından İbn Cemâa'nın siyaset anlayışı ele alınmıştır. Burada dönemin siyasi yapısının anlatılması, İbn Cemâa'nın devlet organlarındaki görevlerinin

1 Hızır Murat Köse, konuyla ilgili makalesinde bu bakış açılarından kaynaklanan problemleri "tarihî yanılısma" ve "disipliner yanılısma" şeklinde kavramsallaştırmıştır. Bu bakış açılarının altyapısı, eleştirisi ve çözüm önerileri için bk. Hızır Murat Köse, "İslam Siyaset Düşüncesini Yeniden Okumak: Eleştirel Bir Giriş", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14, 27 (2009/2): 1-19.

zikredilmesi ve bu vesileyle tarihî bağlamın verilmiş olması kitabın nerede durduğunun ve nasıl bir altyapıyla yazılmış olduğunun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

İbn Cemâa, mukaddimede eserini hangi amaçla yazdığını, eserin hangi konuları kapsadığını ve izlediği metodu açıklamıştır. Eserin cihad ve cihadın sonuçlarına özel bir ihtimam gösterdiği anlaşılmaktadır. Zira yaklaşık on bir bölümde doğrudan veya dolaylı olarak bu konu işlenmektedir. Yönetim ile ilgili bölümlerde Halife ve Sultan diye bir ayrımın yapılmış olması müellifin yaşamış olduğu dönemdeki mevcut durumu göstermesi ve müellifin her ikisini de muhatap alması açısından önemlidir. Bu bölümlerde halife, sultan ve vezirin göreve gelmedeki şartları, hak ve vazifeleri, divanın işleyişi hakkında bilgiler verilmiştir. Cihad ile ilgili konularda ise cihada hazırlıktan askerlerin maaşet teminine, öneminden ganimet taksimine, asilerle savaştan savaşın sonlandırılmasına kadar karşılaşılabilecek hemen hemen her türlü durum açıklanmıştır. Ayrıca yargılama ile ilgili hükümler için de bir bölüm ayrılmıştır.

Mütercim, tercümesinde eserin orijinalindeki bazı ifadeleri olduğu gibi kullanmayı tercih etmiştir. Mütercimin bu tercihi tercümenin, bugünün zihin yapısının oluşturduğu kavramlarla okunmasını engellemiş ve eseri anakronik bir mahiyete bürünmekten kurtarmıştır.

Alt-dizinin ikinci kitabı *Sufî Diliyle Siyaset* adıyla yayınlanan, Necmeddîn-i Dâye'nin (654/1256) *Mirsâdü'l-ibâd* adlı eserinin Osmanlı âlimi Kâsım b. Mahmûd Karahisârî (891/1486) tarafından *İrşâdü'l-mürîd ile'l-murâd fi tercemeti Mirsâdü'l-ibâd* adıyla yapılmış tercümesinin son bölümünün Latin harfleriyle neşridir. Tasavvufî bir eser olmasına rağmen siyaset ile ilişkilendirilebilecek beşinci bölümün işlendiği bu kitabın yayına hazırlığı Özgür Kavak tarafından yapılmıştır. Kitap, hazırlayanın girişi, müellifin mukaddimesi, neşri yapılan bölümü oluşturan sekiz fasıl ve bir hatime bölümünden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ilk olarak tasavvuf-siyaset ilişkisi bağlamında akla gelmesi muhtemel bazı sorulara işaret edilerek kitabın en azından bu sorulara cevap olmak için bir başlangıç olacağı temennisi dile getirilmiştir. Daha sonra Necmeddin-i Dâye'nin hayatına değinilmiş ve yaşadığı dönem resmedilmeye çalışılmıştır. Sonraki iki başlıkta ise müellifinin diliyle *Mirsâdü'l-ibâd*'ın neden yazıldığı, İslam siyaset düşüncesindeki yeri ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde bir tasavvuf eseri olan *Mirsâdu'l-ibâd*'ın, siyaset düşüncesi bakışıyla nasıl değerlendirilebileceği anlatılmıştır. Ardından eserin Osmanlı döneminde yapılmış eksik ve tam tercümeleri ve bu bağlamda Osmanlı telif geleneği hakkında kısa bir değerlendirmeye yer verilmiş, son olarak da Karahisârî'nin tercümesi üzerinde kısaca durulmuştur.

Metnin dikkat çeken önemli yönlerinden biri hemen her fasılda tasavvufî referansların yoğunlukta olmasıdır. Ayrıca toplumun farklı kesimlerinin vücudun farklı azaları gibi resmedilmiş olması, devlet ricalinin bir çadır için gerekli olan aletler gibi sunulması ve çadırı ayakta tutanın, adâleti temsil eden çiviler olması gibi temsiller de öne çıkmaktadır. Sekiz fasıldan oluşan bölümün ilk dört faslı yönetici, sonraki dört faslı ise reayaya ayrılmış gibidir. Zira ilk dört fasılda sırasıyla melikler ve sülûk sahipleri, padişahın raiyye ile ilişkisi, vezirler ve naibler ile müftû, vâiz ve kadılarla ilgili konular işlenirken sonraki dört fasılda zenginler, ziraat erbabı, tüccarlar ve zanaatkârlar konu edilmiştir. İlk dört fasılda yönetici konumunda olanların bazı sorumluluklarından bahsedilmiş ve bu görevlerin aslında büyük bir lütuf olduğu belirtilmiştir. Sonraki dört fasılda ise reayadan olmakla birlikte toplumda güç sahibi olmuş kesimden bahsedilmiş ve onların da hem Allah'a hem de insanlara karşı sorumlulukları hatırlatılmıştır.

Kitapta okuyucunun konuyu bütünlüklü olarak görmesini hedefleyen bir giriş yer almaktadır. Böylece naşir, –konu sınırlaması sebebiyle- tamamı neşredilmemiş eserin bütünü hakkında verdiği kısa bilgilerle okuyucunun bağlamı anlamasına yardımcı olmuştur. Yine aslında tasavvufî bir mahiyet taşıyan bu eserin siyaset açısından nasıl değerlendirilebileceğinin açıklanması ve İslam siyaset düşüncesindeki yerinin işlenmesi de kitabın amacının anlaşılmasını sağlamıştır. Osmanlı telif geleneği hakkındaki değerlendirme ise *telif* kavramının kapsamı ve Osmanlı dönemindeki tercümelerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda oldukça önemli açılımlara kapı aralamaktadır.

Alt-dizinin *Abbâsî Vezîri Tahir'den Oğlu Abdullah'a Siyasî Nasihatnâme* adıyla yayınlanan son kitabı ise henüz çok erken bir dönemde -hicrî ikinci asrın sonlarında- yaşamış Tahir b. Hüseyin'in (207/822) vali olarak atanan oğlu Abdullah'a yazmış olduğu (230/844) mektubunu, bu mektubu merkeze alan metinleri ve bu metinlere ilişkin tespitleri içermektedir. Derleme ve incelemesi Özgür Kavak tarafından yapılan kitap, metinlerin ve metinleri üreten şahsiyetlerin incelendiği bir bölüm, söz konusu mektuba Osmanlı şeyhülislamlarından Damadzâde Ebû'l-Hayr Ahmed Efendi (1154/1741) tarafından yapılan Arapça şerhin neşri ve aynı dönemde Mehmed Selim Efendi'nin (1138/1726) bu şerhe yapmış olduğu tercümenin Latinizesinden oluşmaktadır. Kitabın sonundaki ekte de Tahir b. Hüseyin mektubunun yeni bir inşasına yer verilmiştir. Bu mektubun yöneticinin sorumlulukları, reaya ile ilişkisi ve mâlî hususlar gibi İslam siyaset düşüncesini oluşturan temel konuları içermesi, derleyeninin, bu mektubu “kurucu metin” olarak sunmasına sebep olmuştur.

Özgür Kavak'ın incelemesinin bulunduğu ilk bölüm Tahir b. Hüseyin ve oğlu Abdullah'ın hayatlarını ve yaşamış oldukları dönemdeki siyasi du-

rumun tasvirini içermektedir. Daha sonra mektubun şârihi Damadzâde Ebü'l-Hayr'ın hayatı anlatılmış ve şerh hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından bu şerhi tercüme etmiş olan Selim Efendi'nin hayatına değinilmiş ve şerhin, klasik bir metni, Osmanlı siyaset düşüncesine eklemlediği şeklindeki tespit vurgulanmıştır. Nitekim mektup, şârihin katkılarıyla gününe uygun bir şekilde âdetâ yeniden üretilmiştir. Üstelik tercümede de mütercimnin tasarruflarının bulunduğu ifade edilmiş olması alt-dizinin bir önceki kitabında ifade edilen Osmanlı telif ve tercüme geleneği hakkındaki kanaatlerin sağlamasını yapmış gibi görünmektedir. Bu bölümün belkemiğini oluşturan kısım ise mektubun, tercümesiyle beraber *iktisad, hüsn-i zann, ihlas, istişare* gibi kavramların yol göstericiliğinde incelendiği kısımdır. Bu kısımda bazı yerlerde özellikle mektubun yazıldığı dönemle mektubun içeriği arasında bağlantılar kurulmuş olması metnin anlaşılabilirliğine katkıda bulunmuştur. Bölümün sonunda bulunan değerlendirmede ise mektubun değerinden ve bazı özelliklerinden bahsedilmiş, şerh ve tercümenin yapıldığı dönemdeki siyasi gelişmeler ile bu metinlerin söz konusu gelişmelerle olan ilişkisinin irdelenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Giriş mahiyetindeki bu bölümün ardından şerh ve tercüme yer verilmiştir. Şerhte mektubun renkli puntolarla parantez içinde verilmiş olması şârihin mektuba yaptığı katkıları görmeyi kolaylaştırmıştır. Şerh ve tercüme genel olarak mektupta geçen konuların Osmanlı siyaset düşüncesi içinde nasıl yorumlanabileceğini göstermektedir. Şerhteki *nizâm-ı âlem* vurgusu da bunu desteklemektedir. Fakat şerhin Arap harfleriyle dizilmiş olmasına rağmen sayfaların soldan sağa doğru devam etmesi Arap harfleriyle yazılmış metinlere aşına olan okuyucular için bir zorluk sebebi olabilir.

Özellikle son yayınlanan kitabın dipnotlarında Osmanlı siyasetinde yanlış bilinen veya bilinmeyen birçok hususun varlığına işaret edilmesi bu alt-dizinin iddiasını ve amacını -bir açıdan- en yalın haliyle göstermektedir. Yukarıda sayılan üç yayın, alt-dizinin bu iddiasını güçlendirici ve amaçlarının bir kısmına hizmet edici mahiyette olmakla birlikte, İslam siyaset düşüncesinin geçirmiş olduğu evreleri bölge ayrımı olmaksızın bütüncül bir bakış açısıyla inceleme noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple temsil kabiliyeti yüksek eserlerin incelenmesi ve neşredilmesi bu boşluğun doldurulmasına yardımcı olabilir. Ayrıca amaçları doğrultusunda kitapların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan giriş bölümleri bu alanda nispeten boşluk doldursa da İslam siyaset düşüncesini tüm yönleriyle inceleyen telif eserlerin yayınlanması büyük bir ihtiyaca cevap verecektir.